

PETROL VE SUUDİ ARABİSTAN: BİR LÜTUF MU YOKSA BELA MI?

Onur BİLGEN*

Özet

Tek bir emtiaya veyahut doğal kaynağa (örneğin; petrol, elmas vb.) dayanmak suretiyle Gayri Safı Yurtiçi Hâsılları'nın (GSYİH) büyük bir kısmını elde eden gelişmekte olan ülkelerin ortaya çıkması, akademik çevrelerde 'rantiye devletlere' (rentier states) olan ilgiyi arttırmıştır. GSYİH'sinin %50'den fazlası petrol ihraç gelirlerinden teşkil olan Suudi Arabistan'da, bu bağlamda 'rantiye devlet' olarak nitelendirilebilir. Suudi Arabistan'ın 'rantiye devlet' boyutu, ülkenin politik, iktisadi ve sosyal gelişim süreci ve yörüngesi üzerinde geniş kapsamlı etkiler meydana getirmiştir. Bu makalede, petrol gelirlerine bağımlı olmanın Suudi Arabistan üzerinde yarattığı olumsuz iktisadi, siyasi ve sosyal sonuçlar üzerinde durulacaktır. Ekonomik zeminde, 'rantiye devlet' olgusu, Suudi Arabistan'da mali disiplinin gerçekleşmesine mani olurken, etkin iktisadi politikaların da icrasını engellemiştir. Politik açıdan, petrol gelirleri üzerinde politik otoritenin tam hâkimiyet sahibi olması; hem ülkede demokrasiyi frenlemiş, hem de kraliyet ailesinin siyasi alandaki nüfuzunu daha da arttırmıştır. Buna ilaveten, ülkeye Petrodollarların akışı ile birlikte cereyan eden ekonomik dinamizmin ve gelişmenin sürdürülebilmesi için Suudi Arabistan'a çalışmak amacıyla gelen yabancı işçiler; hem toplumsal, hem de bölgesel ölçekte sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Suudi Arabistan'ın 'rantiye devlet' boyutunun yarattığı olumsuz sonuçları bertaraf edebilmesi için, geniş kapsamlı ve güçlü iktisadi ve politik reformlar uygulaması gerektiği savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Suudi Arabistan, Rantiye Devlet, Petrol Gelirleri, Rant*

OIL IN SAUDI ARABIA: IS IT A BLESSING OR CURSE?

Abstract

Emergence of developing countries, which rely on a single natural resource (e.g, oil, diamond) or commodity to extract bulk of their Gross Domestic Product (GDP), has triggered interest in academic circles towards 'rentier states'. Given that oil export income constitutes more than 50% of Saudi Arabia's GDP, this country can be characterized as a 'rentier state'. 'Rentier State' dimension of Saudi Arabia has had

* Texas A&M University The Bush School of Government and Public Service', Yüksek Lisans Programı

wide ranging repercussions on the country's economic, political and social development process and trajectory. In this paper, I will delve into the negative economic, social and political results, which have been brought about by being dependent on oil income. On the economic side, rentier state character of Saudi Arabia has hindered the realization of 'fiscal discipline', as well as preventing the implementation of effective economic policies. Politically, political authorities' control over oil income has both applied brakes to democracy and increased the influence of 'royal family' in the field of politics. Inflow of foreign labor into Saudi Arabia to sustain the economic dynamism and development, created by the flow of Petro-dollars, has brought in social and economic effects at both societal and regional levels. It is argued in this article that Saudi Arabia should implement comprehensive and vigorous political and economic reforms, in order to eliminate the negative consequences brought about by its 'rentier state' dimension.

Key Words: *Saudi Arabia, Rentier State, Oil Income, Rent*

Giriş

Bu makalede, petrol gelirlerinin Suudi Arabistan üzerindeki ekonomik, siyasi ve sosyal etkilerini araştıracağım. Temel olarak, petrol gelirleri vasıtasıyla elde edilen olumlu sonuçlara rağmen, Suudi Arabistan'ın rantkiye devlet boyutunun; büyük ölçüde, etkin ve sürdürülebilir bir ekonomik, sosyal ve politik gelişim sürecinin ortaya çıkmasını engellediğini iddia etmekteyim. Bu çerçevede, ilk olarak, petrol gelirlerinin yarattığı siyasi sonuçlar üzerine odaklanacağım. Bu bağlamda 'vergilendirme olmadan temsil olmayacağı' ve 'devletin politik arenadaki artan etkinliği' olguları üzerinde duracağım. Ekonomik olarak ise Suudi devletinin 'rantkiye devlet' özelliği, sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinin başlatılması ve idame ettirilmesi için gerekli olan etkin ekonomik politikaların icrasına mani olmuştur. Buna ilaveten, politik olarak güdülenen ve belirlenen hedefler neticesinde ülkenin doğal kaynakları da verimsiz olarak kullanılmıştır. Bu akademik çalışma kapsamında, ayrıca yabancı işgücünün Suudi toplumu ve devleti üzerindeki etkileri de ele alınacaktır.

Petrol gelirleri Suudi Arabistan'da devlet gelirlerinin ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsılanın(GSYİH) %50'den fazlasını teşkil etmektedir ve doğrudan politik otoritenin kontrolü ve tasarrufu altındadır. Dolayısıyla, Suudi devleti 'rantkiye devleti' olarak nitelendirebilir. 'Rantkiye devlet' konseptinin bu akademik çalışmanın konusu bakımından önemi itibariyle, bu kavramının temelini oluşturan tanımlamalar ve dinamiklere de vurgu yapılacaktır.

Tanımlamalar

Rantiye devlet kavramı ilk defa Hüseyin Mahdavy tarafından, İran'a atf yapılarak ortaya atılmıştır.¹ Tek bir doğal kaynağa veyahut emtiaya dayanmak suretiyle gelir elde eden 'gelişmekte olan ülkelerin' ortaya çıkması, akademik çevrelerin rantiyeye devletlere olan ilgilerini de tetiklemiştir. 'Rantiye devlet' olgusunun Mahdavy tarafından kavramsallaştırılmasını müteakip, Beblawi ve Luciani gibi birtakım akademisyenler bu kavramı daha da geliştirmişlerdir.

Beblawi, rantiyeye devletlerin dört temel özelliğini tanımlamaktadır: i) rantın bir devletin toplam gelirleri içerisindeki dominant pozisyonu; ii) nüfusun çok az bir kesiminin rantın elde edilmesi süreci içerisinde yer alırken, nüfusunun büyük çoğunluğunun ranttan elde edilen gelirin dağıtılması ve kullanılması süreçleri içerisinde yer alması; iii) dışarıdan elde edilen rant üzerinde hükümetin/devletin tahakkümü olması; iv) devletin gelir kaynaklarının büyük ölçüde dış âlemden elde edilen gelirden oluşması. Dış âlemden elde edilen her türlü gelir, örneğin; bir devletin yabancı ülkelerde çalışan vatandaşları tarafından gönderilen döviz gelirleri, bir devletin toplam gelirinin önemli bir kısmını oluşturduğu müddetçe 'rant' olarak nitelendirilebilir. Bununla beraber, petrolün büyük çapta gelir yaratma potansiyeli ve iktisadi açıdan önemi sebepleriyle, 'rantiye devletler' genellikle 'petrol zengini' ülkelerle özdeşleştirilmektedir. Yukarıda, rantiyeye devletlerle ilgili olarak sayılan bütün unsurlar hem ekonomik, hem de politik açılardan sonuçlar doğurmaktadır.

Rantın toplam gelir içerisinde yüksek bir paya sahip olması, rantiyeye devletlerin ihracatta tek bir emtiaya/kaynağa bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, rantiyeye devletleri, dış fiyat şoklarına aşırı derecede açık hale getirmektedir. Emtia fiyatlarındaki artış dönemlerinde başlatılan imar, endüstrileşme ve ekonomik kalkınma projeleri, fiyatların düşmesi durumunda askıya alınabilmektedir. Bu durum ekonomik kalkınma ve endüstrileşme süreçlerini kesintiye uğratmaktadır. Ekonomileri kötüleştikçe, bu devletlerin petrol ve borca olan bağımlılıkları, fiyat patlamasından önceki döneme kıyasla daha yüksek bir seviyeye çıkmaktadır.²

Rantiye devlet kavramı bağlamında 'rant' diye tabir edilen gelirler, dışarıdan (dış âlemden) elde edilmektedir. Bir başka ifadeyle, rantiyeye devletler gelir elde etmek için iç gelir kaynaklarına dayanmamaktadırlar. Zira yurtiçindeki gelir kaynakları vasıtasıyla gelir elde edilmesi, iç gelir kaynaklarında devamlılığın sağlanabilmesi için, verimli ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, dış kaynaklardan rant elde edilmesi, rantiyeye devletler üzerindeki, yurtiçinden gelir elde etme baskısını ve zorunluluğunu orta-

1 Niblock, T, and Malik, M. (2007), *The Political Economy of Saudi Arabia* (Routledge: New York), s. 14.

2 Karl, T.L. (1999), "The Perils of the Petro-State: Reflections on the Paradox of Plenty", *Journal of International Affairs*, Cilt 53, Sayı 1 (Sonbahar 1999), s.32.

dan kaldırmaktadır. Dışarıdan ülke içine akan rant gelirleri, kamu harcamalarının yapılması için yeterli seviyede olduğundan, rantiyeye devletler vatandaşlarını vergilendirmemektedirler. Bu çerçevede, Luciani, ‘tahsisat devletleri (allocation states)’ ile ‘üretim devletleri (production states)’ arasında bir ayırım yapmaktadır. Eğer bir devlet dışarıdan temin ettiği gelirleri tahsis etme fonksiyonunu üstlendiyse, bu durumda söz konusu devlet ‘tahsisat devleti’ olarak adlandırılabilir. Amma velâkin, eğer bir devlet gelirin büyük bir kısmını yurt içi gelir kaynaklarından elde ettiyse, bu takdirde ilgili devlet ‘üretim devleti’ olarak adlandırılmaktadır.³

Nüfusun küçük bir kısmı rant gelirin elde edilmesi sürecinde yer almaktadır. Öbür taraftan, nüfusun çoğunluğu ranttan elde edilen gelirin kullanılması ve dağıtılması sürecinde yer almaktadır. Örneğin; petrolün yer altından çıkartılabilmesi için çok sayıda işçiye gerek yoktur: yalnızca nüfusun %2 ila %3’lük bölümü aktif olarak petrol gelirin elde edilmesi sürecine angaje olmuştur. İşgücünün %2’den %3’e kadar olan bölümü, bazı ülkelerde GSYİH’nin %60 ila %80’ni oluşturan petrol zenginliğinin üretimi ve dağıtılması sürecinde yer almaktadır.⁴ Nüfusun toplam verimliliği bu olgudan olumsuz şekilde etkilenmektedir; çünkü nüfusun büyük bir kısmını, rantiyeye devletlerin ekonomileri çeşitlendirilmedikçe, devlet tarafından sağlanan refah hizmetleri ve sübvansiyonlar vasıtasıyla hayatlarını ve geçimlerini idame ettirmeyi tercih etmektedirler.

Rantiyeye devletlerde, rant gelirleri doğrudan devletin eline geçmektedir. Bu anlamda, devlet, rant gelirlerinin dağıtımını görevini üstlenmektedir. Toplam GSYİH içerisinde rant gelirlerinin önemli bir paya sahip olması ve bu gelirlerin doğrudan ülkeye hâkim olan iktidara akması nedenleriyle, politik otoritenin iktisadi ve siyasi alanlardaki nüfuzu da artmaktadır. Bunun sonucunda, bürokrasi aşırı derecede merkezleşmekte ve bir genişleme süreci içerisine girmektedir. Dış kaynaklar vasıtasıyla gelir elde edilmesi sonucunda, rantiyeye devletler üzerindeki, vatandaşlarını vergilendirme yönündeki baskılar da azalmaktadır. Vergilendirme olmaması vatandaşların demokratik temsil konusundaki isteklerini azaltmaktadır. Ayrıca, rantiyeye devletlerde, görev başında olan hükümetlerin; vatandaşların mevcut rejime olan sadakatlerinin sağlanması noktasında da imkân ve kabiliyetleri artmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, rantiyeye devletler vatandaşlarına refah hizmetleri ve sübvansiyonlar sunmaktadır ve devlet; nüfusun büyük bölümüne iş sağlamak suretiyle, ülkedeki en büyük işveren konumuna gelmektedir. Yukarıda sayılan bu olgular demokrasi hareketlerinin azal-

³ Luciani, G.(1990), “Allocation vs. Production States: A Theoretical Framework”, G.Luciani ed., The Arab State (Routledge: London), ss. 71-72.

⁴ Beblawi, H. (1990), “The Rentier in State in the Arab World”, G.Luciani ed., The Arab State (Routledge: London), s. 89.

masına ve emtia (örneğin; petrol) fiyatlarının azalma eğilimine girmesi ile birlikte olumsuz ve politik istikrarı bozucu sonuçlara yol açabilmektedir.

Rant gelirlerini kontrol etmeleri nedeniyle, rantıye devletlerdeki politik otoriteler, uygulanacak olan ekonomik ve ticari politikaların türünü ve yönünü de belirleme imkanına haizdir. Ekonomik stratejiler ve politikalar hükümetlerin isteği üzerine yürürlüğe konulmaktadır ve büyük oranda rant gelirleri tarafından finanse edilmektedir. Rant gelirleri üzerindeki hâkimiyetlerinin de etkisiyle, rantıye devletlerde gücü elinde bulunduran politik otoriteler, siyasi güçlerini artıracak ve potansiyel muhalifleri elimine edecek politika ve stratejiler icra etmeyi tercih etmektedirler. Bu anlamda, bu devletlerdeki hükümetler, sosyal ve ekonomik grupları birbirlerine karşı kullanmakta ve bunların sadakatlerini elde etmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, iş grupları ve adamlarının, ihale kazanabilmeleri ve ticaret yapma lisansları alabilmeleri için rejime sadakat göstermeleri ve destek vermeleri gerekmektedir. İş adamları ve ticaret grupları kazançlı fırsatlardan yararlanabilmek için politik otoritelere sadakat göstermekte ve devlet ve bürokrasi ile de yakın bağlantılar kurmaya çalışmaktadırlar. Petrol sektörü dışında cereyan eden ekonomik aktivitelerin birçoğu hükümet iznine, ihalesine, desteğine ve korumasına tabi olduğu için özel sektör ağırlığını ve etkinliğini kaybetmektedir⁵Bu ise, ekonomik kalkınmaya momentum sağlayan dinamik girişimcilerin ortaya çıkmasını engellemektedir.

Petrol'ün Politik Etkileri

Suudi Arabistan'a petrol ihracat gelirlerinin akışı, bu devletin siyasi sistemi üzerinde geniş tabanlı etkiler doğurmuştur. Özellikle, Suudi Arabistan'ın petrol ihraç etmeye başladığı yıl olan 1948, bu devletin tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 1948'ten itibaren Suudi devleti, siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşüm süreci içine girmiştir. 1946 ile 1948 yılları arasında yıllık devlet geliri ortalama olarak 14-16 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. 1948'de 53 milyon doları aşmıştır ve 1950'ye gelindiğinde 100 milyon doları geçmiştir.⁶ Suudi devleti, büyük ölçekli finansal kaynaklara erişim imkânı elde etmek suretiyle kapsamlı bir kurum inşa sürecine içerisine de girmiştir.

Petrol gelirleri doğrudan devletin eline geçtiği için, kurum inşa sürecinin yörüngesi ve petrol rantlarının kime; ne şekilde dağıtılacağı hususları kraliyet ailesi tarafından belirlenmektedir. 1950, 1960 ve 1970'li yıllar boyunca ülke, bürokrasinin merkezileşmesi ve aşırı ölçüde genişlemesi süreçlerine şahit olmuştur. Kral 'Ibn Suud (1953-1964)' ve 'Kral Faysal (1964-1975)' dönemle-

⁵ Noreng, O.(2004), "The Predicament of the Gulf Rentier State", D. Heradstveit and H.Hveem (ed.) , Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development (Ashgate Publishing Limited: Burlington), s. 11.

⁶ Niblock, T. (2006), Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival (Routledge: New York), s. 38.

rinde devlet kurumları rejimin gücünü artıracak şekilde güçlendirilmiş ve merkezileştirilmiştir. Devlet bürokrasisinin merkezileştirilmesi ve genişletilmesi, Suudi devletin petrol gelirleri üzerindeki hâkimiyetini artırmıştır.

Öncelikle, devlet, vatandaşların rejime yönelik sadakatini temin etmek amacıyla, petrol gelirleri marifetiyle kapsamlı refah hizmetleri ihdas etmiş ve sunulan sübvansiyonların miktarını artırmıştır. İkinci olarak; petrol gelirlerinin dağıtımını mezhepsel, ailevi ve bölgesel bağlara göre belirlenmiş ve şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle, Suudi Arabistan'daki rejim, petrol gelirlerini, yönetici sınıfa yakın ve destek olan grupları güçlendirecek ve ihya edecek şekilde dağıtmıştır. Buna ilaveten, büyük miktarlardaki petrol rantları, devletin, vergilendirme mekanizmalarını ortadan kaldırmasının önünü açmıştır. Sayılan bütün bu hususlar demokratikleşme açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Vergilendirme Olmadan Temsil Olmayacağı Olgusu

Hükümet içerisinde temsil talebi, hâkim olan otoritenin vergi ihdas etmeye yönelik teşebbüsüne karşı bir tepki olarak doğmaktadır.⁷ Vergilendirme, vatandaşların politika belirleme ve karar alma süreçlerine katılım isteklerini artırmakta ve bu konuda teşvik etmektedir. Vergilendirme durumunda vatandaşlar, büyük ölçüde vergiler tarafından finanse edilen kamu harcamaları üzerinde denetim kurmayı talep etmektedirler. Dolayısıyla, demokratik ülkelerde, vergilendirme doğrudan halkın demokratik olarak temsil edilmesi koşuluna bağlanmıştır. Bu sebepten ötürü, demokratik ülkelerde bütçeyi onaylama yetkisi parlamentolara aittir.

Ancak, Suudi Arabistan'da bu durum tam tersi gözlenmektedir. Yüksek miktarlarda petrol ihraç gelirlerinin akışı, Suudi devletini, vatandaşlarını vergilendirme baskısından kurtarmıştır. Halkın rejime olan sadakatini sağlamak ve güçlendirmek amacıyla, Suudi Arabistan'daki rejim, petrolden elde edilen gelir sayesinde, vergilendirme mekanizmalarını kaldırmıştır. Vatandaşlar ise vergilendirilmeme karşılığında siyasi temsil talebinde bulunmamışlardır. Buna ilaveten, petrol rantları ve bunun sonucunda ortaya çıkan 'vergilendirmeme politikası', Suudi Arabistan'daki yönetimin iç politikadaki finansal otonomisini artırmakla beraber; gücü ve nüfuzu itibarıyla de, kralın otoritesini ve gücünü denetleme potansiyeline sahip olan Hicazlı tüccarlar karşısında da rejimin hareket kabiliyetini artırmıştır.

Hicaz bölgesine mensup tüccarlar, Suudi Arabistan'ın politik ve ekonomik hayatında önemli bir faktör olagelmişlerdir. Bunlar ticarete de oldukça ileri bir seviyedediler. Ticarete Hicazlıların dominasyonu 1970'lerin ortasına

⁷ Ross, M. (2001), "Does Oil Hinder Democracy?", *World Politics*, Cilt 53, No. 1(Nisan 2001), ss. 332-333.

kadar devam etmiştir.⁸ 1960'lara kadar Suudi Arabistan'daki rejim Hicazlı ticaret ailelerine yönelik olarak, gümrük vergisi gibi, çeşitli vergiler ihdas etmiştir. 1960'lara kadar, Hicaz bölgesine mensup olan tüccarlar, El-Suud ailesinin hegemonyasına karşı direnmişlerdir ve politik temsil ile hükümet sorumluluğu(government accountability) talep etmişlerdir.⁹ Bir başka ifadeyle, Hicaz'ın ticari sektör erbapları, krala ve onun vereceği kararlara nüfuz edebiliyorlardı. Gerçekten de temsil gibi önemli konularda, taviz koparmayı başarabilmişlerdir.¹⁰ Örneğin, Arabistan Kralı 1933 yılında, tüccarlardan gelen baskı üzerine, Sovyet Vostogorg örgütü ile akdettiği anlaşmayı iptal etmek zorunda kalmıştır.¹¹ Devlet, petrol gelirlerini, Hicazlı tüccar sınıfının etkinliğini azaltmada ve onlara karşı gücünü artırmada bir araç olarak kullanmıştır. Vergilendirme politika ve mekanizmalarının lağvedilmesi, Kral'ın politikalarına yönelik olarak alternatif görüşler ileri sürebilecek ve onun otoritesini denetleyebilecek kabiliyete sahip olan köklü tüccar sınıfının, rejim karşısındaki güç ve nüfuzunu önemli ölçüde azaltmıştır.

Devletin (Rejimin) Politikadaki Artan Etkinliği

Yukarıda da bahsedildiği üzere, petrol gelirlerinin ortaya çıkması ile birlikte Suudi devleti de, devlet kurumlarının merkezileşmesi ve genişlemesi sürecinin de eşlik ettiği; bir siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Petrol rantları doğrudan iktidarı elinde bulunduran otoritelerin tasarrufu altında olduğu için, bürokrasinin tabanının güçlendirilmesi ve genişletilmesi, Suudi devletinin petrol gelirlerinin dağıtımı ve tasarrufu üzerindeki tahakkümünü daha da arttırmıştır. Petrol gelirleri, politik otoritenin, ülkenin ne yönde ve şekilde gelişeceğine dair gündemi belirleyebilmesi için gerekli olan koşulları hazırlamıştır.¹² Kurum inşa sürecinin rotası ve petrol gelirlerinin nasıl ve nereye harcanacağı hususları, devletin tasarrufu ve kontrolü altında olmuştur. Tabiatıyla, bu süreç boyunca, politikalar ve stratejiler nüfusun rejime olan sadakatini garanti altına alacak şekilde belirlenmiştir.

Vergi sistemi ve politikalarının ortadan kaldırılmasına ilaveten, Suudi devleti geniş kapsamlı refah programları tesis etmiş ve sübvansiyonları arttırmıştır. Bu kararların arkasındaki temel etken, nüfusun rejime yönelik eleştirilerini ve baş kaldırışını engellemek. Refah hizmetlerinin sunulmasındaki temel amaç: vatandaşların sosyo-ekonomik standartlarını yükseltme yanında, aynı zamanda nüfusun rejime olan desteğini de arttırmaktır. Sübvansiyonlar; çiftçile-

⁸ Chaudry, K.A. (1989), "The price of wealth: business and state in labor remittance and oil economies", *International Organization*, Cilt 43, No. 1 (Kış 1989), s. 121.

⁹ Ibid., s.121.

¹⁰ Ibid., s.121.

¹¹ Niblock ve Malik, "The Political Economy of Saudi Arabia", s. 50.

¹² Niblock, "Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival", s. 47.

re yapılan doğrudan ödemeler, kamuya gıda yardımı yapılması ve sosyal güvenlik ödemeleri gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. 1970 yılında gerçekleştirilen sübvansiyon ödemelerinin toplamı 17 milyon Suudi Arabistan Riyaline ulaşmıştır. 1984 yılına gelindiğinde toplam sübvansiyonların bütçeye yüklediği toplam masraf 12.1 milyar Suudi Arabistan Riyali olmuştur.¹³

Suudi hükümeti ayrıca ülkedeki en büyük ve en önemli işveren konumuna gelmiştir. Ülkede yürütülen eğitim projeleri sonuç verdikçe, üniversitelerden mezun olan Suudi vatandaşlarının sayısı da sürekli olarak yükselmiştir. Üniversite diploması bulunan Suudilere devlet iş sağlamıştır. Kamu sektöründe (civilian sector) istihdam edilenlerin sayısı 1970’de 112,000 iken, bu rakam 1985 yılında bu rakam 469,000 olmuştur.¹⁴ Suudi devletinin; Suudi nüfusu için, özellikle de eğitilmiş orta sınıf açısından, en önemli işveren pozisyonunda olması, devletin rejime yönelik olarak yapılabilecek şikâyetleri ve eleştirileri engellemesine yol açmıştır. Kamu sektöründe çalışan kişiler, işten çıkartılabilecekleri korkusuyla, Suudi Arabistan’daki rejimi eleştirmekten kaçınmışlardır.

Suudi devletinin bir başka politikası ise birtakım sosyal ve ticari grupları bölgesel, mezhepsel ve ailesel bağlar temelinde kayırmak ve geliştirmek olmuştur. Rejim kendisine sadık olan gruplara/kişilere hem hükümet, hem de ticari seviyelerde imtiyazlar tanımıştır. Devlet, tamamen kendi çıkarına göre, hangi sosyal grupları, hangi derecede destekleyeceğini belirlemektedir.¹⁵ İhaleler ve ticaretle ilgili lisanslar, ticaret gruplarına ve işadamlarına, rejime olan destekleriyle doğru orantılı olarak verilmektedir. Netice itibarıyla de, demokratik ve siyasi hareketlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayan, bağımsız bir burjuva sınıfının ortaya çıkması engellenmektedir. Örneğin; Avrupa’da, bağımsız burjuvazi sınıfları, geleneksel monarşilere karşı ortaya çıkan hareketlerde önemli roller ifa etmiştir.

Petrol gelirlerinin ülkeye akışı ve petrol fiyatlarındaki artış ile beraber, Suudi Arabistan’daki rejimin gücünün temelini oluşturan Necd’li elit gruplar, Hicazlı tüccar grupların aleyhine olacak şekilde güçlendirilmiştir. Petrol gelirlerinden daha fazla pay alabilmek için; elitler, bürokrasi ve kraliyet ailesiyle daha yakın bağlar kurmaya çalışmışlardır. Politik gücün aşırı derecede merkezileştirilmesi ile beraber, kamu ile özel sektör arasında güçlü bağlara dayanan ortaklık mekanizmaları ortaya çıkmıştır.¹⁶ Devlet içerisindeki makam ve mevkiiler artan bir şekilde Necd’liler tarafından domine edilmiştir. Necd’lilerin bürokrasideki egemenliği neticesinde, Necd bölgesine mensup tüccarlar devlet tarafından sunulan karlı ticaret olanaklarından aslan payını almışlardır. Chaudry’nin de ifade ettiği üzere: Hicaz bölgesindeki geleneksel hizmet birlik-

¹³ Niblock ve Malik, “The Political Economy of Saudi Arabia”, s. 69.

¹⁴ Ibid, s. 67

¹⁵ Ibid, s. 16

¹⁶ Karl, “The Perils of the Petro-State...”, s. 34

leri ortadan kaldırılmıştır.¹⁷ Hicaz'daki organik tüccar birlikleriyse, Devletin kontrolü altında bulunan Ticaret Odaları'na bağlanmıştır.¹⁸

Petrol gelirlerinin dağıtımında mezhepsel, ailevi ve bölgesel bağlantıların baz alınması, Suudi toplumu içerisinde eşitsizlikler yaratmakla beraber; bağımsız bir orta ve ticari sınıfın da ortaya çıkmasına mani olmuştur. Verasete dayalı yönetim, bağımsız siyasi güçlerin ortaya çıkmasına engel olduğu gibi, bağımsız politik eylemler icra etmeye yönelik istek ve motivasyonun da azalmasına yol açmaktadır. Suudi Arabistan'a hâkim olan politik otoritenin; petrol gelirlerini harcamada izlediği yol ve yöntemler, muhalefetin ortaya çıkmasında katalizör görevi görmek suretiyle politik olarak da istikrarı bozucu sonuçlar doğurmuştur. Rejimin savurganlığı ve gelir dağılımında adaletsizlik konularında topluma hâkim olan hoşnutsuzluk, petrol fiyatlarındaki düşüş ile beraber daha belirgin bir hale gelmiştir. Petrolden elde edilen rant gelirlerinin dağıtımındaki adaletsizliği ve kaynak israfını sorgulayan vatandaşlar; İslami, bölgesel ve özel kimliklerde aidiyet bulmuşlardır.¹⁹ 1979 ve 1980 yıllarında, Şii nüfusun çoğunluğu teşkil ettiği, Suudi Arabistan'ın doğu vilayetlerinde cereyan eden ayaklanmalar, kaynakların yanlış ve adaletsiz dağıtımına yönelik tepkinin tezahürü olmuştur. Zira doğu vilayeti kalkınma sürecinden dışlanmış idi.²⁰

Ekonomik Etkiler: Ekonomik Kalkınmanın ve Mali Disiplinin Gerçekleşmemesi

Suudi Arabistan'a yüklü miktarlarda petrol gelirlerinin akışı, ülkedeki ekonomi politikalarının ve kalkınma sürecinin izleyeceği yörüngeyi de kayda değer şekilde etkilemiştir. Petrol rantlarından elde edilen gelir vasıtasıyla olumlu sonuçlar elde edilmişse de; Suudi Devleti, ekonomi ve yer altı kaynaklarını büyük ölçüde kötü yönetmiştir ve ekonomi üzerinde olumsuz yansımalar doğuracak politikalar izlemiştir. Petrol fiyatlarındaki artış sayesinde, özellikle de 1973'ten 1982'ye kadar, Suudi Arabistan'ın GSYİH'si artış trendi içine girmiştir. 1970 ile 1975 yılları arasında GSYİH 22 milyar Suudi Riyali (SR) seviyesinden 163 milyar Suudi Arabistan Riyali seviyesine ulaşmıştır ki bu 17 kattan fazla bir artışı temsil etmektedir.²¹ Hızlı büyüme trendi 1975'ten 1980'e kadar olan periyodu kapsayan dönemde de devam etmiştir. 1980 yılında GSYİH 544 milyar Suudi Arabistan Riyali düzeyine ulaşmıştır.²² Ancak; petrol fiyatlarında

¹⁷ Chaudry, "The price of wealth...", s. 124.

¹⁸ Ibid, s. 124.

¹⁹ Okruhlik, G.(1999), "Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States", Comparative Politics, Cilt 31, No. 3 (Nisan 1999), s. 245.

²⁰ Ibid, s. 300.

²¹ Niblock ve Malik, "The Political Economy of Saudi Arabia", s. 72.

²² Ibid, s. 72.

yaşanan düşüş neticesinde, 1982'den sonra ülkenin GSYİH'si hızlı bir şekilde düşmüştür.

Evvvela, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, yüksek miktarlardaki petrol gelirinin mevcudiyeti, Suudi devletini, vatandaşlarını vergilendirme zorunluluğundan kurtarmıştır. Vergilendirmeme politikası, siyasi sonuçlarının yanı sıra, olumsuz iktisadi sonuçlar da doğurmuştur. Milli Gelirin çok büyük bir kısmının petrol gelirlerinden teşkil olması; Suudi Arabistan'daki rejimi, yurtiçi gelir kaynaklarını artıracak yollar aramaya sevk etmemiştir. Zira Milli Gelirinin önemli bir kısmını yurtiçi gelir kaynaklarından temin eden bir devletin, ekonomik kalkınmayı sürdürmesi ve ilerletmesi ve etkin iktisadi kalkınma projeleri icra etmesi zorunluluk arz etmektedir. Milli Gelir ne kadar yüksek olursa, elde edilen vergi gelirleri de o kadar fazla olur. Bir başka ifadeyle, GSYİH'deki artışa paralel ve onunla doğru orantılı olarak, vergi gelirleri de artış gösterir. Ancak; Suudi Arabistan'da tam tersi bir durum söz konusudur. Hükümetin iktisadi kalkınma doğrultusundaki hamle ve teşebbüsleri, petrolden elde edilen gelire bağlı olduğu için, istikrarsız bir seyir izler.²³

Ekonomik ve mali krizlerle mücadele etmede, bir devletin sağlam bir mali tabana sahip olması anahtar öneme haizdir. Yukarıda belirtildiği üzere, petrol ihraç gelirleri sonucu ortaya çıkan 'vergilendirmeme' politikası, güçlü bir mali sistemin ve temelin ihdas edilmesini engellemiştir. Bunun sonucunda, Suudi Arabistan, mali krizlerle mücadele etmedeki en temel araçlardan mahrum kalmıştır. Örneğin; enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, devletler vergi oranlarını arttırmak suretiyle enflasyon oranlarını daha düşük seviyelere çekebilmektedirler.

1982'den sonra, petrol fiyatlarında gerçekleşen hızlı düşüş sonucunda, Suudi Arabistan mali istikrarsızlıklarla karşılaşmıştır. 1983 senesinde, Suudi Arabistan'ın bütçesinde meydana gelen açık GSYİH'nin %4,1 oranında gerçekleşmiştir ve 1983'ten sonra, Suudi devleti çok sık bir şekilde mali açık vermiştir.²⁴ Mali krizlerle karşılaşan devletlerin; ya vergileri artırması ya da kamu harcamalarını kısması önem arz eder.²⁵ Amma velâkin Suudi Arabistan'da böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Suudi devleti, ne vatandaşlarını vergilendirebilmiş ne de kamu harcamalarını azaltabilmiştir. Devlet, toplumda hoşnutsuzluğa ve rejime karşı bir muhalefet hareketinin ortaya çıkmasına neden olabi-

23 Luciani, G. (1994), "The Oil Rent, Fiscal Crisis of the State and Democratization", G.Salame (ed.), Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World (I.B.Tauris: London), s. 142.

24 Cappelen, A. and Choudry, R. (2004), "The Future of the Saudi Arabian Economy: Possible Effects on the World Oil Market", D. Heradstveit ve H.Hveem (ed.), Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development (Ashgate Publishing Limited: Burlington), ss. 41-62.

25 Luciani "The Oil Rent, Fiscal Crisis of the State and Democratization", s. 32.

leceği endişesiyle, refah programları ve sübvansiyonlar için yapılan harcamaları azaltma ve vatandaşlarını vergilendirme yoluna gitmemiştir. Çünkü ortaya çıkabilecek bir hoşnutsuzluk, rejimin meşruiyetini ve gücünü tehlikeye sokabilirdi. Birinci Körfez Savaşı (1991)sonrası, muhalefet ile karşılıklı kraliyet ailesi; rejime yönelik olarak yapılan eleştirilerin önünü kesebilmek adına sübvansiyonlar için yapılan harcamaları arttırmıştır. Devlet tarafından küçük çiftçilere ve çiftlik hayvanı yetiştiricilerine satılan tahılın fiyatı düşürülmüştür.²⁶ Orta sınıfın tepkisini çeken ve yüksek seviyelerde seyreden ehliyet ve araç kayıt ücretleri, kayda değer şekilde aşağı çekilmiştir.²⁷ Buna ilaveten devlet, rejimin meşruiyetine yönelik olarak ortaya çıkabilecek tehditleri bertaraf etmek ve demokrasi ve temsil taleplerinin önüne geçebilmek adına, yeni vergiler ihdas etmeyi tasavvur etmemiştir. Suudi devletinin gelir dağıtım politikaları sonucu ortaya çıkan ve günbegün gelişen, ticaret elitleri ve grupları, petrol fiyatlarında düşüşün yaşandığı dönemlerde, şiddetli bir biçimde iktisadi ve mali reformların icra edilmesine karşı çıkmışlardır. Suudi ticaret sektörü, ekonomik regülasyonlara ve vergilere karşı muhalefetlerinde, hem bürokratlarla, hem de kraliyet ailesiyle olan ailevi ve ekonomik bağlarını harekete geçirmişlerdir.²⁸ 2000 ve 2004 yıllarında yürürlüğe konulan vergi reformlarına rağmen; Suudi Arabistan vatandaşları halen vergi ödememektedirler. Şirketler %2,5 oranında zekat katkısı ödemektedirler.²⁹ Yabancı yatırımcılar ise %20 oranında gelir vergisi ödemek zorundadır; ancak bu oran petrol ve hidrokarbon üretim sektörlerinde %85 seviyesine çıkmaktadır.

Dinamik bir girişimci sektörünün ihdas edilmesi ve desteklenmesi; yüksek oranlarda gerçekleşen ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve ekonomide etkinliğin ve verimliliğin artırılması için en önemli faktörlerden birisidir. Serbest Pazar kurallarına göre işleyen bir ekonomik sistemin tesis edilmesi, girişimcilerin tam rekabet temelinde desteklenmesiyle yakından ilintilidir. Geniş bir ağı kapsayan ve serbest pazar kurallarına göre iş yapan girişimcilerin desteklenmesi; ekonominin toplam verimliliğini arttıracak gibi, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve kaynakların etkin şekilde kullanılmasını da sağlayacaktır. Amma velâkin; Suudi Arabistan'da ticaret grupları; rejime olan destekleri ve ailevi, mezhepsel ve bölgesel bağlar temellerinde desteklenmiştir. İhalelerin kazanılması, ticaret lisanslarının alınması ve devlet tarafından sağlanan teşviklerden yararlanılması; işadamları ve şirketler tarafından sunulan proje ve fikirlerin ekonomi üzerinde yaratacağı toplam etki ve yarar yerine, ticaret gruplarının rejime olan sadakati ve desteği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, ekonomik zeminde, toplam verimlilikte artış sağlanmadığı gibi, iktisadi

²⁶ Okruhlik, "Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition...", s. 305.

²⁷ Ibid, s. 305

²⁸ Chaudry, "The price of wealth...", s. 139.

²⁹ Niblock, "Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival", s. 128.

kaynaklarda etkin olmayan şekilde sarf edilmiştir. Petrol devletlerinde büyük ailelerinin isimleri bir veya daha fazla marka ismiyle anılmaktadır: örneğin; Suudi Arabistan’da Juffali ailesi, kamyon ticareti ile ilişkilendirilmektedir.³⁰

Petrol gelirleri, Suudi devletinin büyük ölçekte tüketici malları ithal etmesinin önünü açmıştır. Bu durum, özel sektörün üretim yerine ticarete odaklanmasına yol açmıştır. Yerel zanaatkarlar ve endüstriyel üreticiler, ithal mallarla rekabet etmekte zorlanmışlardır.³¹ En nihayetinde, yerel zanaatkarlar ve üreticiler faaliyet gösteremez hale gelmek suretiyle petrolün ekonomi ve ticaret alanlarındaki konumunu daha da güçlendirmiştir. Suudi Arabistan hükümeti her ne kadar sermaye yoğun endüstriyel kalkınma projeleri başlattıysa da; bu projelerin birçoğu, 1980 ve 1990’larda meydana gelen petrol fiyatlarında düşüş neticesinde askıya alınmıştır. Endüstrileşme sürecinin hızı, toplumun ihtiyaç ve kabiliyetlerinden ziyade dış koşullar tarafından yönlendirilmiştir.³² Birçok yatırım kararı aşırı iyimser olan iktisadi kararlara dayandırılmıştır.³³

Yabancı İşçilerin Mevcudiyeti

Özellikle 1950’lerden sonra Suudi Arabistan’a petrol gelirlerinin akışıyla beraber, devlet önem arz eden ekonomik ve sosyal kalkınma projelerini yürürlüğe koymuştur. Ancak; başlangıçta, Suudi Arabistan, mevzu bahis projelerin ve gerekli ekonomik aktivitelerin icra edilebilmesi için gerekli olan işgücünden ve beşeri sermayeden yoksundu. İşgücünde bir boşluk bulunmaktaydı. Bu sebepten ötürü, göçmen işçiler, 1960’lardan itibaren Suudi Arabistan’a artan bir şekilde gelmeye başlamışlardır. 1966 ve 1967 yıllarında yabancı işçilerin sayısı 240,000 olarak tahmin edilmiştir.³⁴ 1970 yılına gelindiğinde bu rakam kuvvetle ihtimal 500,000 civarına çıkmıştır.³⁵ Merkezi Haber Alma Teşkilatı’nın (CIA) 2009 tahminlerine göre: Suudi Arabistan’ın toplam nüfusu 28,686,633 iken, ülkede yaşayan yabancıların sayısı 5,576,076’dır.³⁶ Dolayısıyla, yabancıların toplam nüfusa oranı neredeyse %20 civarındadır. İlk etapta, göçmen işçiler, genellikle Ürdün, Mısır ve Yemen gibi Arap ülkelerinden gelmişlerdir.

³⁰ Beblawi, “The Rentier in State in the Arab World”, s. 92.

³¹ Niblock, “Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival”, s. 57.

³² Looney, R.E.(1988-89), “Oil Development and Viable Development: Impact of the ‘Dutch Disease’ on Saudi Arabian Diversification Efforts”, *American-Arab Affairs*, Kış 1988-89, No. 27, ss. 31-32.

³³ Ibid, ss. 31-32.

³⁴ Niblock ve Malik, “ The Political Economy of Saudi Arabia”, s. 51.

³⁵ Ibid, s. 51.

³⁶ CIA: The World Factbook, (2010), “Middle East: Saudi Arabia”, Güncellenme Tarihi:22.04.2010, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>. (Erişim Tarihi: 05.05.2010).

Ancak; bilhassa 1970'lerden sonra; Pakistan, Hindistan ve Sri Lanka gibi Asya ülkelerinden de göçmenlerin gelmesiyle birlikte, yabancı işçilerin etnik oluşumu da değişime uğramıştır. Ülkede yabancı göçmenlerin mevcudiyeti; hem Suudi Arabistan üzerinde, hem de bölgesel ölçekte; sosyal, siyasi ve iktisadi etkiler meydana getirmiştir.

Her şeyden önce; yabancı işçiler, işgücündeki ve beşeri sermayedeki boşluğu doldurmuştur. Böylelikle Suudi Arabistan, 1970'lerde petro-dollarların akışı ile birlikte ortaya çıkan ekonomik dinamizmini sürdürebilmiştir. Yabancı işçiler, Suudi devletinin, endüstriyel kalkınma ve altyapı projelerinin uygulanabilmesi için gerekli olan işgücünü ve kabiliyeti sağlamıştır. Suudi üretim sektörü yabancı işçilere dayanarak gelişmiştir.³⁷ Buna ilaveten, vasıflı işçilerin ülkeye gelmesi, Suudi toplumunun sosyal dönüşüm sürecine de önemli katkılarda bulunmuştur. Russel'in de not ettiği üzere: Mısır, Ürdün, Suriye ve Sudan'dan gelen öğretmenler, Suudi Arabistan'da eğitim sisteminin genişletilmesinde ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır;1983 itibariyle, bütün eğitim ve öğretim seviyelerinde, Suudi Arabistan vatandaşı olmayanlar, tüm öğretmenlerin %48'ini oluşturmuştur.³⁸ Suudi vatandaşların, işlerin icra edilebilmesi için yeterli uzmanlığa ve ehliyete sahip olmadığı alanlarda; söz konusu işlerin görülmesi yabancı işçilere havale edilmiştir. Bu durum, nüfusun yaşam standartları üzerinde pozitif etki yaratmıştır. Örneğin; 2004 yılında, Suudi Arabistan içerisinde toplam 54,000 hemşire arasından, yalnızca 1000 tanesi Suudi vatandaşıydı.³⁹

Mamafih; Suudi Arabistan'a göçmen işçi akışı ve bunların ülkedeki varlığı; olumsuz sosyal, siyasi ve iktisadi sonuçlar da doğurmuştur. Göçmenlerin mevcudiyeti, özellikle de Hindistan ve Sri-Lanka gibi nüfuslarının çoğunluğunun Müslüman olmadığı Asya ülkelerinden gelenler; sosyal olarak Suudi toplumu ile göçmenler arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. 1970'lerin ikinci yarısı boyunca, Körfez'deki Arap göçmenlerin sayısı düşerken, Asya'dan gelen göçmenlerin sayısında artış olmuştur.⁴⁰ Zira Müslüman olmayan Asya ülkelerinden gelen göçmenlerin çoğunluğu, Suudi Arabistan vatandaşlarınınkinden farklı kültürel ve dini değerlere sahiplerdir. Dolayısıyla, göçmen sayısının artmasıyla beraber; Suudi toplumu, kültürel ve dini değerlerinin tehdit altında olduğunu hissetmiştir. Daha saf ve hakiki İslami değerlere geri dönüş çağrısı,

³⁷ Looney, "Oil Development and Viable Development...", s.33

³⁸ Russell, S.S.(1990), "Migration and Political Integration in the Arab World", G.Luicani (ed.), The Arab State (Routledge: London), ss. 385-386.

³⁹ Niblock, "Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival", s. 116.

⁴⁰ Paczynska, A. (2008), "The Economies of the Middle East", J.Schwedler ve D.J.Gerner (ed.), Understanding the Contemporary Middle East (Lynne Rienner Publishers: London), s. 230.

gelişen sosyo-ekonomik çevrede etkisini hissettirmiştir.⁴¹ Buna ilaveten, göçmenler ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedirler. Onlar ayrıca Suudi Arabistan vatandaşlarının sahip olduğu ekonomik, siyasi ve hukuki haklara da sahip olmamakla beraber Suudi Arabistan vatandaşlığını da kazanamamaktadırlar. Devletin ‘Suudileştirme’ politikası uyarınca: eğer bir şirket içerisinde aynı pozisyona hem Suudi Arabistan vatandaşı, hem de Suudi Arabistanlı olmayan biri başvuruda bulunursa, bu takdirde işverenler Suudi Arabistan vatandaşlarına öncelik tanımakla yükümlüdürler. Aynı zamanda, Suudi Arabistan vatandaşları yabancılara kıyasla daha yüksek maaş almaktadırlar. Bu durum ise nüfus içerisinde eşitsizlikler yaratmaktadır. Körfez’de meydana gelen petrol fiyatı patlamaları sosyal tansiyonu da arttırmıştır: Yabancı işçiler çalışma şartlarına karşı isyan etmişlerdir ve Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Umman’da protestolar vuku bulmuştur.⁴²

Ekonomik olarak, yabancı işçiler, Suudi Arabistan açısından olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Vasıf gerektirmeyen işlerin çoğunluğu göçmen işçiler tarafından yapılmaktadır. Bu durum, hükümet tarafından sunulan refah hizmetlerinin de etkisiyle, Suudi vatandaşlarının, vasıfsız işgücü gerektiren işlerde çalışma noktasındaki istek ve motivasyonlarını azaltmıştır. Göçmen işçilerin mevcudiyeti ve geniş kapsamlı refah programları, Suudi vatandaşların mevcut olan işlerde çalışma konusunda isteksiz hale getirmiştir. Tabiatıyla, Suudi Arabistan vatandaşları; ya devlet tarafından sunulan refah hizmetlerinden yararlanarak geçimlerini idame ettirmeyi, ya da yüksek maaş imkânlarına sahip olan kamu sektöründe çalışmayı tercih etmektedirler. Asgari ücret için herhangi bir limitin tespit edilmemiş olması sonucu; birçok işte, daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olan, göçmen işçiler çalışmaktadır.⁴³ Suudi vatandaşları vasıfsız işlerde çalışma konusunda isteksiz davranmışlardır.⁴⁴ Netice itibarıyla de, hem Suudi nüfusunun toplam emek verimliliği düşmüş, hem de Suudi Arabistan vatandaşlarının iş sahibi olmak amacıyla kabiliyetlerini geliştirme yönündeki istekleri azalmıştır. Ayrıca, uluslararası pazarlarda Suudi Arabistan vatandaşlarının rekabet edebilme gücü de düşmüştür.

Özellikle de Arap ülkelerinden cereyan eden göçmen işçi akışı, Orta Doğu bölgesinin ekonomisi üzerinde de geniş tabanlı etkiler meydana getirmiştir. Evvela, gönderen ülkelerin nüfuslarının bir kısmının çalışmak amacıyla başka ülkelere gitmesi; gönderen ülkelerin işgücü piyasaları üzerindeki baskıyı azaltmak suretiyle yeni iş imkânları yaratmaktadır. Ancak bu durum; göçmen kabul eden ülkelerde iktisadi ve siyasi kriz zamanlarında, gönderen ülkeler

⁴¹ Niblock, Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival, s. 72.

⁴² Paczynska, “The Economies of the Middle East”, ss. 242-243.

⁴³ Wynbrandt, J. (2004), A Brief History of Saudi Arabia (Facts On File: New York), s. 285.

⁴⁴ Ibid, s. 285

açısından zararlı sonuçlar da doğurabilmektedir. Çünkü iktisadi veya politik kriz dönemlerinde, birçok göçmen işçi, vatandaşı oldukları ülkelere geri dönmektedir ve netice itibariyle de bu durum gönderen ülkelerin iş gücü piyasaları üzerinde kayda değer bir baskı oluşturmak suretiyle iş imkanlarının daralmasına ve ortalama maaşların düşmesine sebep olmaktadır. İkinci olarak ise, göçmenlerin yoğun şekilde petrol zengini ülkelere çalışmak amacıyla gitmesi; gönderen ülkeler için yeni bir tür ‘rant’ yaratmıştır ki buna işçiler tarafından vatandaşı oldukları ülkelere gönderilen döviz gelirleri (işçi döviz gelirleri/labor remittance) sebep olmaktadır. Göçmen işçiler tarafından, vatandaşı oldukları ülkelere transfer edilen dövizler; Mısır, Lübnan, Ürdün ve Yemen’in ekonomilerinde önemli bir paya sahiptir. “Dünya Bankası’nın tahminlerine göre, göçmen işçiler tarafından gönderilen paralar; Lübnan ve Ürdün devletlerinin GSYİH’lerinin beşte birini teşkil etmektedir”.⁴⁵ Örneğin; 1991’de cereyan eden Birinci Körfez Savaşı sırasında Yemen Hükümetinin Irak’a yönelik bir askeri harekât karşı çıkmasından ötürü, Suudi Arabistan hükümeti 750,000 Yemenliyi sınır dışı etmiştir.⁴⁶ Bu olay, işçiler tarafından gönderilen döviz gelirlerine bağımlı olan Yemen’in ekonomisi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Sonuç

Suudi Arabistan ekonomisi içerisinde petrol gelirlerinin hâkimiyeti; bu ülke açısından olumsuz siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Petrol gelirleri her ne kadar ülkenin sosyal ve iktisadi dönüşümüne olumlu yönde katkı sağladıysa da; büyük ölçüde sürdürülebilir ve etkin bir siyasi ve ekonomik kalkınma sürecinin ortaya çıkmasını engellemiştir.

Petrol rantlarının doğrudan rejimin eline geçmesi, olumsuz birtakım neticeler doğurmuştur. İlk olarak petrol gelirleri ‘vergilendirmeme’ politikasının icrasını kolaylaştırdığı için, demokrasinin ortaya çıkmasını frenlemiştir. Buna ilaveten, Suudi devletinin petrol gelirlerinin dağıtımına ilişkin olarak izlediği yol ve yöntemler; bağımsız bir orta ve burjuva sınıfının ortaya çıkmasına mani olmuştur. Ekonomik zemindeyse; büyük miktarlarda elde edilen petrol gelirleri, sağlam temelli bir mali sistemin tesis edilmesini engellemek suretiyle Suudi Arabistan’daki yönetimin mali krizlerle mücadele etmedeki imkân ve kabiliyetini negatif yönde etkilemiştir. Suudi Arabistan’daki rejimin birtakım gruplara; ailevi, bölgesel ve mezhepsel bağlar çerçevesinde imtiyazlar tanıması; toplum içerisinde eşitsizlikleri körüklemiş ve dinamik girişimcilerin faaliyet göstermesine mani olmuştur. Petrol ihracatından elde edilen gelirler, tüketici mallarının ithalat hacmini genişletmek suretiyle, yerel üreticilere de olumsuz yönde etki

⁴⁵ The Economist (2009), Waking from its sleep: A special report on the Arab World, s. 6.

⁴⁶ Niblock, Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival, s. 75.

etmiştir. Petrol rantları tarafından finanse edilen büyük ölçekli endüstriyel kalkınma projeleri, 1980'lerde cereyan eden petrol fiyatlarındaki düşüş neticesinde askıya alınmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere; göçmen işçiler, özellikle de 1960'lardan sonra, beşeri sermaye ve işgücü alanlarındaki açığı doldurmak üzere, Suudi Arabistan'a gelmeye başlamışlardır. Elde edilen olumlu sonuçlarla beraber, ülkedeki yabancı işçilerin varlığı Suudi Arabistan vatandaşları ile göçmenler arasında ihtilaflara da neden olmuştur. Öte yandan, göçmen işçilerin mevcudiyeti; refah hizmetlerinden yararlanarak yaşamlarını sürdürmeyi tercih eden, Suudi vatandaşlarının, iş olanaklarından yararlanma konusundaki isteklerini kırmıştır. Bölgesel düzeyde ise; göçmen işçilerin, petrol zengini ülkelere çalışmak amacıyla gitmeleri, gönderen ülkeler açısından başka bir çeşit rant yaratmıştır: işçi döviz gelirleri (labor remittances). Söz konusu rant çeşidi; fiyat şoklarının ve iktisadi ve siyasi krizlerin yaşandığı dönemlerde, gönderen ülkeler üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur.

1980'lerde petrol fiyatlarının keskin bir şekilde düşmesi neticesinde; Suudi devleti, 1980'ler ve 1990'lar boyunca mütemadiyen bütçe açığı vermiştir. Fiyat şokları beraberinde politik, sosyal ve iktisadi istikrarsızlıkları da getirmiştir. Rejime karşı muhalefet hareketleri 1990'larda güç kazanmıştır. Buna ilave-ten, GSYİH'nin büyük oranlarda düşmesi iktisadi zorlukları da beraberinde getirmiş ve akabinde ortaya çıkan kaynak yetersizliği, birtakım sermaye-yoğun (capital intensive) endüstriyel kalkınma projelerinin askıya alınmasına sebep olmuştur. Petrol gelirlerine olan bağımlılığın yarattığı sosyal, ekonomik ve siyasi zorlukların ışığında; devlet çeşitli siyasi ve iktisadi reformları yürürlüğe koymaya karar vermiştir. Birtakım politik reformlar, örneğin; 1992 yılında Temel Kanun'un (Basic Law) yürürlüğe girmesi ve Şura Meclisi'nin ihdas edilmesi, hayata geçirilmiştir. 2005 senesinde yapılan belediye seçimleri, son zamanlarda Suudi Arabistan'da gerçekleştirilen reformların en belirgin işareti- dir; ancak hiçbir şekilde bu durum demokrasi açısından bir dönüm noktası teşkil etmemektedir.⁴⁷ Ekonomik olarak da, Suudi Arabistan'daki rejim; özelleştirme programlarının icra edilmesi ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik başvurusu yapılması gibi birtakım reformları uygulamaya koymuştur. Suudi Arabistan 2005 yılında DTÖ'ye üye olmuştur. Zira bu üyelik, reformların hayata geçirilmesi için gerekli olan momentumu sağlayabilir. Suudi Arabistan vatandaşlarının; işgücü piyasalarında rekabet edebilme güçlerini arttırmak ve işverenler tarafından aranan gerekli vasıfları haiz olmalarını sağlamak amaçlarıyla, Suudi devleti hem genel eğitim, hem de mesleki eğitim alanlarında da birtakım reform çabalarına girişmiştir.

⁴⁷ Nonneman, G.(2006), "Political Reform in the Gulf Monarchies: From Liberalization to Democratization? A Comparative Perspective", Sir William Luce Fellowship Paper No.6, <http://dro.dur.ac.uk/472/1/NonnemanV3.pdf>, ss. 10-11.

Yukarıda ifade edilen reformlardan istenen sonuçlar alınamamıştır. Suudi Arabistan, ekonomisini çeşitlendiremediği için, halen rantiyeye devlet boyutunu korumakta ve dolayısıyla petrol gelirlerine olan bağımlılığını sürdürmektedir. 2008 yılında petrol gelirleri toplam devlet gelirlerinin %89,3'nü teşkil etmiştir. Petrol sektörünün cari fiyatlar üzerinden GSYİH'ye katkısı 2008 senesi boyunca ki bu yılda petrolün varil başına fiyatı 140 USD'ye çıkmak suretiyle tavan yapmıştır, bir önceki yıla kıyasla %55 oranından %60,7 oranına yükselmiştir.⁴⁸ Aynı yıl için petrol ihraç gelirleri, Suudi Arabistan'ın toplam ihracatının yüzde 89,7'ni oluşturmuştur.⁴⁹ Son tahlilde; rantiyecilikle özdeşleştirilen siyasi ve iktisadi sorunları ve istikrarsızları ortadan kaldırmak amacıyla, Suudi devletinin; sağlam bir endüstriyel taban inşa edilmesi, kurumların demokratikleştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması, eğitim sistemin güçlendirilmesi ve göçmen işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi daha güçlü ekonomik ve politik reformları uygulaması gerekmektedir.

Kaynakça

- Beblawi, H. (1990), "The Rentier in State in the Arab World", G.Luicani (ed.), *The Arab State* (Routledge: London).
- Cappelen, A. and Choudry, R. (2004), "The Future of the Saudi Arabian Economy: Possible Effects on the World Oil Market", D. Heradstveit ve H.Hveem (ed.), *Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development* (Ashgate Publishing Limited: Burlington).
- Chaudry, K.A. (1989), "The price of wealth: business and state in labor remittance and oil economies", *International Organization*, Cilt 43, No. 1 (Kış 1989).
- Entelis, J.P. (1976), "Oil Wealth and the Prospects for Democratization in the Arabian Peninsula: The Case of Saudi Arabia", N.A.Sherbiny ve M.A.Tessler (ed.), *Arab Oil: Impact on the Arab Countries and Global Implications* (Praeger Publishers: New York).
- Heradstveit, D. and Hveem, H. (2004), *Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development* (Ashgate Publishing Limited: Hants).
- Karl, T.L. (1999), "The Perils of the Petro-State: Reflections on the Paradox of Plenty", *Journal of International Affairs*, Cilt 53, No. 1 (Sonbahar 1999).
- Looney, R.E.(1988-89), "Oil Development and Viable Development: Impact of the 'Dutch Disease' on Saudi Arabian Diversification Efforts", *American-Arab Affairs*, Kış 1988-89, No.27.
- Luciani, G. (ed.) (1990), *The Arab State* (Routledge: London).
- Luciani, G.(1990), "Allocation vs. Production States: A Theoretical Framework", G.Luicani (ed.), *The Arab State* (Routledge: London).
- Luciani, G. (1994), "The Oil Rent, Fiscal Crisis of the State and Democratization", G.Salame (ed.), *Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World* (I.B.Tauris: London).

⁴⁸ Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA) (2009) Forty Fifth Annual Report: The Latest Economic Developments. Riyadh: Research and Statistics Department, Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.sama.gov.sa/sites/SAMAEN/ReportsStatistics/Pages/AnnualReport.aspx>, ss.138-139.

⁴⁹ Ibid, ss. 138-139.

- Niblock, T. (2006), *Saudi Arabia: Power, legitimacy and survival* (Routledge: New York).
- Niblock, T, and Malik, M. (2007), *The Political Economy of Saudi Arabia* (Routledge: New York).
- Nonneman, G.(2006), “Political Reform in the Gulf Monarchies: From Liberalization to Democratization? A Comparative Perspective”, *Sir William Luce Fellowship Paper No.6*, <http://dro.dur.ac.uk/472/1/NonnemanV3.pdf>.
- Noreng, O.(2004), “The Predicament of the Gulf Rentier State”, D. Heradstveit ve H.Hveem (ed.), *Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development* (Ashgate Publishing Limited: Burlington).
- Okruhlik, G.(1999), “Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States”, *Comparative Politics*, Cilt 31, No. 3 (Nisan 1999).
- Paczynska, A. (2008), “The Economies of the Middle East”, J.Schwedler ve D.J.Gerner (ed.), *Understanding the Contemporary Middle East* (Lynne Rienner Publishers: London).
- Ross, M. (2001), “Does Oil Hinder Democracy?”, *World Politics*, Cilt 53, No. 1(Nisan 2001)
- Russell, S.S.(1990), “Migration and Political Integration in the Arab World”, G.Luicani (ed.), *The Arab State* (Routledge: London).
- Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA) (2009) *Forty Fifth Annual Report: The Latest Economic Developments*. Riyadh: Research and Statistics Department, Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.sama.gov.sa/sites/SAMAEN/ReportsStatistics/Pages/AnnualReport.aspx>
- The Economist (2009), *Waking from its sleep: A special report on the Arab world*.
- Wynbrandt, J. (2004), *A Brief History of Saudi Arabia* (Facts On File: New York).

Internet

- 1.CIA: The World Factbook, (2010), “Middle East: Saudi Arabia”, Güncellenme Tarihi: 22.04.2010,<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>, (Erişim Tarihi: 05.05.2010).